

Aspecte mitico-simbolice în *Legende istorice din Bucovina de S.Fl. Marian*

Sergiu CRĂCIUN

Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava

scraciun37@yahoo.com

Abstract: This study is an essential component of the doctoral research project, called "Symbolic characters and valences in the popular age in Bukovina". Together with other folklore groups from the Bukovina area, S. Fl. Marian proposes, in addition to the vast ethnographic bibliography and popular epic texts such as: The historical legends or the fantastic popular epic. In this article, we want to identify, at the level of historical legends, a number of elements specific to popular literature such as: different types of mythological and legendary characters; symbolic values of the mythical and magical universe and marks of popular epic discourse. The 29 historical legends bring to the fore a diversity of both thematic and structural. From this perspective, the legends collected by S. Fl. Marian arouses, in particular, their fantastic characteristic, surpassing, in many texts, the normal pattern of historical legends. It is essential to ask ourselves and to sketch, what is the role of the predominant appearance of fantasy creature, monster and how these characters are represented in space mythical-magical.

Keywords: *S. Fl. Marian, literary folklore in Bucovina, popular epic, historical legend, symbolic characters and valences, magical elements.*

Studiul de față reprezintă o componentă esențială a proiectului de cercetare doctorală, intitulat *Personaje și valențe simbolice în epica populară din Bucovina*. Alături de alți folcloriști din zona Bucovinei, S. Fl. Marian propune, pe lângă vasta bibliografie etnografică, și texte epice populare cum sunt: legendele istorice sau epica populară fantastică. În cadrul acestui articol, dorim să identificăm, la nivelul legendelor istorice, o serie de elemente specifice literaturii populare precum: diferite tipuri de personaje mitologice și legendare; valențe simbolice ale universului mitico-magic și mărci ale discursului epic popular. Cele 29 de legende istorice aduc în prim-plan o diversitate atât tematică, cât și structurală. Din această perspectivă, legendele culese de S. Fl. Marian suscită mai ales prin caracteristica lor fantastică, depășind, în multe dintre texte, tiparul obișnuit al legendelor istorice. Este esențial să ne întrebăm și să schițăm care este rolul apariției predominante a Tătarilor, Căpcăunilor și cum sunt aceste personaje reprezentate în spațiul mitico-magic.

În capitolul X, intitulat *Folcloriști*, al *Istoriei literaturii române din Bucovina 1775-1918*, Constantin Loghin evidențiază, în mod succint, parcursul biografic și mai ales bibliografic al preotului de la Suceava, S. Fl. Marian. În

câteva cuvinte, activitatea folcloristului bucovinean s-a desfășurat pe mai multe planuri: etnografie, etnologie, botanică, folclor literar local și național, pedagogie, scriitor și om politic. Din această paletă extinsă de preocupări, ceea ce rămâne special și prioritar pentru părintele de la Ilișești este folclorul. Cu acest domeniu cochetează încă din adolescență, dovedindu-se un bun și organizat om, dedicat vieții populare a țaranului român, așa cum însuși Constantin Loghin îl descrie:

Încă fiind în liceu, aduna o mulțime de producțiuni populare, pe cari le depunea în parte în arhiva societății secrete de lectură a elevilor de la liceul din Suceava. (Loghin 1996: 178-179)

Contextul, în care sunt publicate mare parte din legendele și basmele din Bucovina, este unul de maximă înflorire culturală pentru S. Fl. Marian, în sensul în care acesta devine membru al *Societății Verein für Osterrwischische Volkskunde* din Viena, în perioada 1894-1895. Volumul *Legende istorice din Bucovina* reprezintă ediția îngrijită de Paul Leu, apărută la editura Junimea din Iași, în anul 1981, și cuprinde 29 de legende, culese de S. Fl. Marian, publicate în diferite reviste ale epocii din veacul al XIX-lea. În general, textele din culegerea de față au ca tematică protejarea și păstrarea teritoriilor strămoșești de către români, în fața năvălirilor din partea tătarilor, căpcăunilor și alte personaje răufăcătoare, identificate în majoritatea legendelor cu numele de „lifte”, „monștri răufăcători” sau „căpcâni”.

Ceea ce se remarcă la nivelul întregului corpus de texte, atât al legendelor, cât și al epicii populare fantastice culese, dincolo de valoarea istorică și documentară a acestora, este punerea laolaltă a mai multor aspecte, reprezentative pentru retorica și discursul popular românesc, pe care însuși culegătorul le practica cu sfințenie, dar, mai ales, cu profundă afecțiune. Din această perspectivă, sunt demne de evidențiat elemente definitorii ale folcloristicii sale, în aceste legende istorice, cum ar fi: prezența și predominanța personajelor fantastice și mitologice românești; intersectarea planurilor real și fantastic, dar mai ales inserarea, în cadrul situațiilor narative reprezentate, a simbolurilor mitico-magice și impactul acestora în mentalul popular colectiv. La aceste aspecte caracteristice pot fi evidențiate și mărcile specifice discursului popular din zona Bucovinei.

Culegerea este împărțită tematic în două capitole, intitulate generic: *Tradiții referitoare la persoane și evenimente* și *Tradiții referitoare la localități*, așa cum exegetul Paul Leu o evidențiază, respectând astfel structurarea realizată de S. Fl. Marian. De aceea, cele mai multe texte au în centrul lor lupta pe care o duc oamenii locurilor cu personajele răuvoitoare, care împiedică bunul mers al vieții păstorilor și locuitorilor, după cum reiese și din incipitul unei legende, *Comoara îngropată*:

Multe și mari neplăceri, neajunsuri și daune au trebuit să mai sufere românii în timpurile trecute. Și nici nu e de mirare, după ce țările locuite de dînșii erau hățașul tuturor popoarelor barbare și păgine, care veneau din părțile răsăritului și trecînd ca niște locuste hămisite printr-însele pe ce puneau mîna pus era. (Marian 1981: 47)

De pildă, aceste aspecte caracteristice sunt valabile pentru legende precum: *Românii și tătarii; Româncea și tătarii; Dodul și tătarii; Întemeierea Sucevei; Plaiul tătarilor; Cetatea Tătarilor; Dealul Leahului* etc.

În *Legende istorice din Bucovina*, folcloristul S. Fl. Marian acordă o importanță semnificativă unor personaje precum Tătarii și Căpcăunii. De exemplu, tătarii sunt denumiți și „lifte”, acestea folosindu-se foarte des de niște păsări, uneori „nagâți”, care produc un zgomot asurzitor și de nesuportat pentru oamenii ținuturilor, astfel încât acestea să fie mai ușor prădate. Se poate observa că animalele invocate nu sunt simple creaturi, ale reprezentării folclorice, ci fac parte din mitologia poporului român, așa cum Tudor Pamfile, Victor Kernbach și Aurel Cosma jr. ne ajută să înțelegem. În *Dicționar de mitologie generală*, Victor Kernbach oferă o amplă explicație privind acest personaj mitologic, căpcăunul. Aflăm astfel că acest căpcăun este un monstru antropofag, cu înfățișare antropomorfică, aparținând folclorului românesc. Există două sensuri ale cuvântului: căpcăun și căpcîn. Primul termen denotă funcția negativă a personajului malefic din legende, iar cel de-al doilea, cu etimonul „kapkan”, referindu-se, în special, la:

Un dregător administrativ (care e mai frecvent în basmele fantastice românești și identic tipurilor de canibali din alte mitologii). (Kernbach 1989: 103)

Variantele de circulație a numelui acestui personaj sunt dintre cele mai diverse, iar Tudor Pamfile evidențiază atât o prezentare rezumativă a conceptului, cât și fragmente sugestive ale prezenței căpcăunilor în legendele populare românești. „Căpcâanii” și „cătcăunii” au o înfățișare trupească, dublată de parte omenească și cap de câine, sau bot de câine, cum mai sunt redată și de alte lucrări. Preocuparea lor esențială era uciderea și mâncatul oamenilor, deoarece carnea de om era printre favoritele lor. Legendele descriu căpcăunii ca având mai mulți ochi: unul în frunte, unul la ceafă și altul pe creasta capului. Atât de mult rău făceau aceștia, încât latura lor avea să devină una diablească, de aceea, în zona Olteniei de Jos, căpcăunul este asimilat cu diavolul. Cea mai importantă credință a acestui fenomen este aceea în care căpcăunii prindeau oameni, îi ascundeau, le dădeau mâncare până se îngrășau, apoi se hrăneau cu aceștia. Etnologul și folcloristul român Tudor Pamfile, făcând trimitere și la cunoscutul specialist Lazăr Șăineanu, punctează faptul că originea poveștilor cu și despre căpcăuni se află în *Alexandria*, astfel încât:

Toate credințele poporului român despre căpcăuni se crede a fi înrâurite de *Alexandria*, cunoscuta carte de povestire a isprăvilor lui *Alexandru Machidon*; ele sunt aproape aceleași și la popoarele balcanice. (Pamfile 2018: 125)

Ideea potrivit căreia căpcăunii sunt asimilați tătarilor o confirmă atât Elena Niculiță-Voronca, cât și Aurel Cosma jr. În mod explicit, în cadrul unei legende culese de la Dumitru Grigorasciuc, din Mahala, se evidențiază identificarea căpcăunilor cu cea a tătarilor, prin intermediul descrierii făcute; astfel că tătarii aveau cap de câine, iar cu ajutorul nagăților, îi prindeau pe oamenii ascunși în bălți, mâncându-i cu cai cu tot. (Voronca 1998: 82). Este de

remarcat faptul că, atât în textele culese de S. Fl. Marian, cât și în cele ale Elenei Niculiță-Voronca, tătarii ocupau mai toate teritoriile din zonele Bucovinei și Moldovei, trecând chiar hotarele acestora. Poate cel mai potrivit cuvânt, privind preocuparea tătarilor, invocați în *Legendele istorice din Bucovina*, este prăpădul, din toate punctele de vedere. Astfel, un inventar al nelegiuirilor scoate în evidență: distrugerii ale locurilor și așezărilor omenești, instalarea neliniștii și a pustietății, sau uciderea oricărei ființe omenești întâlnite în calea lor. Tot ceea ce observau tătarii că se face bine, intervineau pentru a restabili haosul.

La antipodul ființelor mitologice invocate se situează personaje care trăiau și suportau cu greu nimicirile făcute de tătarii. Astfel, conform legendelor culese de S. Fl. Marian, în locurile de pe întreg ținutul Bucovinei, cei mai mulți erau păstori, ciobani și câțiva pustnici, sau „sihăștri”, cum apar denumiți în unele din texte. Prezența lor, în paralel cu cea a tătarilor, este una simbolică, deoarece păstorii sunt prezentați ca voinici, tineri puternici, asemenea feților-frumoși din epica fantastică populară românească. Unii dintre ei poartă vestitele bote ciobănești, care, așa cum o arată Hans Biedermann, simbolizează pedepsirea răufăcătorului.

O reprezentare epico-fantastică, apropiată de cea a basmului popular, este întâlnită în legenda *Cetatea Tătarilor*.¹ Ceea ce face ca acest text să aibă asemănări cu epica populară fantastică în proză este punerea în scenă a unor structuri specifice, precum: eroul versus antagonistul; binecunoscuta temă a confruntării cu forțele răului; existența cifrei magice nouă, (nouă mări și nouă țări), iar finalul legendei ne trimite automat cu gândul la petrecerea din finalul basmului, în care eroul și-a dus la bun sfârșit misiunea. În cadrul acestei legende, antagoniștii sunt reprezentați de zecile și sutele de mii de tătarii, deghizați în verde pentru a nu fi depistați și a năvăli mai ușor. De partea cealaltă, se situează eroul, în diferite ipostaze: locuitorii, un fecior și domnitorul Ștefan-vodă, deoarece întâmplările sunt relatate din epoca lui Ștefan cel Mare:

Dar vorba ceea: *năravul din născare leac bun nu mai are...* Tătarii și pe timpul lui Ștefan cel Mare nu se puteau reține de la prădăciunile lor. (Marian 1981: 144)

Din citatul de mai sus, extras din legenda în discuție, este evidentă utilizarea discursului frazeologic, al proverbelor, pe care folcloristul bucovinean S. Fl. Marian le va folosi și în alte texte (legende sau basme), așa cum se poate observa și în literatura cultă de mai târziu, la Ioan Slavici sau Ion Creangă. Un alt element simbolic, prezent în această legendă și care surprinde mai ales prin construcția hiperbolică a acestuia, este apariția unei fete în text, a unei copile, care, aflată în calea tătarilor, era ținta precisă a acestora, dar prin puterile pe care le avea, cu nădejdea și credința că va izbuti, îl ia pe tatăl ei în spate și aleargă precum o căprioară, spre locul unde erau ascunși alți semeni. Salvarea situației vine din partea unui fecior, care o scapă pe fată, trăgând cu multe

¹ Conform notelor de la sfârșitul cărții, legenda a fost culeasă de la diferiți oameni din localitatea Tereblecea, district al Siretului, în perioada în care S. Fl. Marian era ajutor de preot în Siret, în anul 1880. Acesta menționează că o variantă a legendei a fost publicată de către Ir. Porumbescu în *Calendariu pentru ducatul Bucovinei pe anul mîntuirii 1855*, Cernăuți, cu titlul *Colnicul tătarilor de lângă Tereblecea*.

săgeți spre tătarii care înaintau fără ezitare. Din comportamentul feciorului reies exact calitățile unui erou din basme: modest, puternic și loial, mai ales față de domnitorul pe care îl slujea:

– Apăi dă, Măria Ta! Răspunse feciorul, să fie cu iertare!... n-am avut timp!... Când căpcinii de tătari ne calcă țara și ne-o pustiesc, cui i-ar mai plesni prin minte, să bată pe la ușile tuturor boierilor...! (Marian 1981: 147)

Ștefan-vodă este asemănat cu Făt-Frumos, deoarece, oriunde apare, tătarii sunt învinși, acest aspect fiind valabil și pentru celelalte legende. O altă calitate a domnitorului Moldovei, în această variantă populară, este aceea a împăratului, care îi va uni pe fată și fecior, cununându-i, îi binecuvintează, făcându-i oamenii cetății. Astfel, cetatea tătarilor se află undeva prin zona Siretului, acolo unde o groapă pregătită pentru ascunderea oamenilor devine mormânt pentru tătarii înșiși, așa cum de altfel se și termină legenda, prin cunoscutul proverb românesc „Cine sapă groapa altuia, pică singur într-însa!”:

Tătarii au săpat groapa românilor, și-au picat singuri într-însa. Iar groapa, în care au fost cei mai mulți dintre dinșii îngropați, e cetatea de lângă satul Tereblecea, care de atunci încoace s-a numit și se numește însă și acum Cetatea Tătarilor... (Marian 1981: 152)

Un alt aspect bine reprezentat și subtil conturat, în cadrul epicii populare bucovinene, este caracterul simbolic și mitico-magic al legendelor istorice, elementele inserate, la nivelul discursului popular, având o însemnătate aparte. De aceea, simbolul mitologic și antropologic conferă textelor culese de S. Fl. Marian un plus de valoare, pe care cei mai mulți etnologi și folcloriști au remarcat-o. Hans Biedermann precizează că, având o latură autentică, „simbolurile” transmit informații foarte variate, dar întotdeauna relevante. Astfel, „simbolul” poate fi, în același timp, „învăluire în mister și revelație” (Biedermann 2002: 9). O prezentare detaliată, având ca puncte de reper originile simbolului, la cea mai extinsă utilizare, ne este oferită de Luc Benoist, în lucrarea *Semne, simboluri și mituri*. În acest sens,

Un symbolon era la origine un semn de recunoaștere, un obiect tăiat în două jumătăți, a căror alăturare le permitea purtătorilor fiecărei părți să se recunoască drept frați și să se întâmpine ca atare, fără să se mai fi văzut vreodată înainte. (Benoist 1995: 6)

Pe aceeași linie, autorul afirmă că, ideatic, simbolul reprezintă un element de legătură, fiind încărcat de analogie și meditație, conceptul unind punctele contradictorii și reducând opozițiile. Conexiunea fenomenului cu latura socială, așa cum se observă la Hans Biedermann, o realizează și Luc Benoist, acesta din urmă spunând că de fapt simbolul poate fi și o practică cotidiană, simbolul având și rolul de a exprima orice idee, într-un mod accesibil, pentru toată lumea. Preocuparea specialistului în simbolistică este și aceea de a urmări evoluția simbolului, atât din punct de vedere diacronic, cât și sincron, cu trimitere evidentă la rit și mit, scopul fiind acela de a expune legătura funcțională a acestora. De aceea, sunt invocați și alți autori precum: Freud, Jung sau Platon, care pun în discuție mitul, echivalându-l cu complexe,

arhetipurile și ideile. Din această perspectivă, conchide Luc Benoist, punctul de plecare al discuției îl reprezintă nivelul primitiv și cotidian.

O legendă istorică, culeasă de S. Fl. Marian, în care sunt reprezentate în mod indirect elemente simbolice, este textul *Întemeierea Sucevei*.² Având un conținut și o structură împrumutate de la basmul popular, legenda prezintă, sub o înfățișare fabuloasă, modul în care ținutul bucovinean al Sucevei s-a format, astfel, pot fi identificați termeni-simbol precum: pădurea, păstorul, seceta, bota ciobanului, podul și arborele. Primul simbol, pădurea, apare încă din incipitul legendei, dominând întreg locul Sucevei, așa cum naratorul ne expune:

Zice că în vechime pe locurile, unde se află astăzi orașul Suceava și satele de prin împrejurimi, erau numai păduri cât vedeai cu ochii. (Marian 1981: 6)

Cadrul desfășurării epice apare în două ipostaze: o dată secetos și pustiu, iar de cealaltă parte, bogat și frumos, „că-ți lua ochii”. Ținutul era locuit, în general, de păstori câțiva pustnici, dar peste noapte, o parte din acest loc a devenit secetos, încât nici oamenii și nici animalele nu mai aveau cum să trăiască, de aceea cinci păstori au fost aleși de un cioban bătrân spre a căuta un loc sigur cu verdeață, unde aceștia să se mute. În călătoria acestora, unul dintre păstori descoperă locul ce-i zice azi din zona Mirăuților, așa cum identificăm și în narațiunea legendară a lui S. Fl. Marian.

Pornind de la interpretarea lui Ivan Evseev, în care pădurea poate simboliza atât pericolul, haosul, cât și locul de odihnă, de repaos, cele două ipostaze în care este reprezentată pădurea la folcloristul bucovinean, se potrivesc destul de bine cu explicația dată de Ivan Evseev. Pe de o parte, pădurea secetoasă și pericolul, existența răului, iar pe de altă parte, cea de-a doua pădure, în care cei cinci păstori și-au găsit salvarea. În poiana descoperită de aceștia, locuiește un „sihăstru”, care îi miruiește, binecuvântându-le călătoria. Acest sihăstru locuia, de fapt, în scorbora unui arbore. După ce acesta a murit, arborele a fost tăiat, iar în locul acestuia a fost construită o biserică din lemn. Atât arborele, cât și biserica au un rol semnificativ în mitologie, deoarece prin poziția lor verticală, și parcă mereu înălțătoare, gata să atingă cerul, pare că cele două simboluri țin în viață acest ținut. Luc Benoist, în lucrarea *Semne, simboluri și mituri*, atribuie arborelui o interpretare divină, spunând că acesta este cel care poate crea conexiuni între pământ și cer, de aici vitalitatea și sfințenia celei de a doua păduri, descoperite de păstorii însoțiți fiecare de câte o botă:

Înfipt în mijlocul universului sau într-un centru ce-i ține locul, arborele cosmic, ca și stâlpul sacrificial din India, înlesnește comunicarea dintre cer și pământ. Verticalitatea copacului, verdeața lui permanentă sau reînnoită la trei niveluri – al rădăcinilor, al trunchiului și al frunzișului – pun în legătură lumile celestă, aeriană și uraniană. (Benoist 1995: 63)

² După spusele folcloristului, această legendă a fost preluată din mai multe surse, de prin orașul Suceava. Una dintre variantele acesteia fiind publicată în *Calendarul pe anul ordinar 1886*, din Cernăuți, la pagina 127, având ca titlu *Biserica Mireuțului*, anul 1895.

Eliminarea din natură a arborelui este înlocuită automat de o biserică, tot din același material. Pe parcurs, aflăm că și această biserică va fi distrusă de căpcăuni, lifte și tătari, personaje malefice, care apar și în alte legende istorice din Bucovina, culese de S. Fl. Marian. Eroul singular din basmele populare este aici înlocuit cu cei cinci ciobani, care sunt evidențiați ca având aceleași puteri supranaturale ale voinicilor:

Cinci inși dintre dînșii, care erau mai voinici și mai inimoși, adică care n-aveau frică de nimică, ci se jucau cu lupii ca și cu niște căței și se trînteau cu urșii pe-ntrecute. (Marian 1981: 7)

Păstorii nu pornesc la drum cu mâna goală, ci iau cu ei câte o botă ciobănească. Această botă este denumită de Ivan Evseev „Bătă”, cu accepțiunile „ciomagul”, sau „toiagul”, parcurgerea fără pericole a drumului conferind păstorilor o autoritate și o siguranță aparte. Legenda nu arată cum au fost învinși căpcăunii, tătarii și liftele, acest moment fiind marcat printr-o formulă populară precum:

Dar bine-a zis cine a zis: apa trece pietrele rămîn! Da cum veniră, așa se și întoarseră. (Marian 1981: 9)

În locul bisericii de lemn, distruse de căpcăuni și tătari, a fost construită o altă biserică din piatră, pe același loc, numită Mirăuți.

Un alt simbol, prezent în legenda lui S. Fl. Marian, este podul. Acesta a fost construit din piele de bivoliță, pentru a facilita trecerea de la cetate spre biserică de astăzi a Sf. Ioan Botezătorul. Podul era și scut împotriva adversarilor.

În *Dicționarul de simboluri*, coordonat de Jean Chevalier și Alain Gheerbrant, podul are o dublă semnificație: de trecere și „caracterul adeseori primejdios al acestei treceri” (Chevalier & Gheerbrant 2009: 748), sau trecerea de la pământ la cer, de la starea omenească la cea supraomenească etc. În textul legendar, naratorul surprinde podul ca având rolul de trecere de la un spațiu comun, la cel spiritual: cetate-biserică; această reprezentare putând indica și metamorfoza pe care o dobândește omul, care pășește în locul sfânt, sau soluționarea problemei dificile în care se afla ținutul Sucevei.

Atât legende istorice cât și basmele populare culese de S. Fl. Marian aduc în lumină o serie de particularități specifice ariilor de preocupare a regiunii și mai ales a tradițiilor bucovinene, care s-au păstrat și mai târziu, iar continuitatea folclorului literar a părintelui și pedagogului de la Seminarul din Suceava a fost posibilă și prin contribuția enormă a viitorilor folcloriști ai regiunii precum: Elena Niculiță-Voronca, I. E. Torouțiu, Leca Morariu, Ion Dominte sau Petru Rezuș. În cele din urmă, folcloristul bucovinean a reușit să adune texte în care domnitorii, oamenii de rând și creaturile fantastice, mitico-magice s-au remarcat mai ales prin vitejie, curaj și credință, iar locurile și elementele simbolice invocate fiind încărcate de semnificație, cu strânse legături și impact asupra situațiilor, dar și evenimentelor relatate.

BIBLIOGRAFIE

- Benoist 1995: Luc Benoist, *Semne, simboluri și mituri*, București, Editura Humanitas.
- Chevalier & Gheerbrant 2009: Jean Chevalier & Alain, Gheerbrant (coordonatori), *Dicționar de simboluri*, Iași, Editura Polirom.
- Cosma 2015: Aurel jr. Cosma, *Mitologia română. Cosmogonia. Originea omenirii. Lumea spiritelor*, București, Editura Vestala.
- Datcu & Stroescu 1979: Iordan Datcu & S. C. Stroescu, *Dicționarul FOLCLORIȘTILOR. Folclorul literar românesc*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Evseev 1983: Ivan Evseev, *Cuvînt-Mit-Simbol*, Timișoara, Editura Facla.
- Evseev 1994: Ivan Evseev, *Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale*, Timișoara, Editura AMARCORD.
- Evseev 1999: Ivan Evseev, *Enciclopedia semnelor și simbolurilor culturale*, Timișoara, Editura AMARCORD.
- Kerrnbach 1989: Victor Kerrnbach, *Dicționar de mitologie generală*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Loghin 1996: Constantin Loghin, *Istoria literaturii române din Bucovina. 1775-198 (În legătură cu evoluția culturală și politică)*, Cernăuți, Editura ALEXANDRU CEL BUN.
- Marian 1981: S. Fl. Marian, *Legende istorice din Bucovina*, Iași, Editura Junimea.
- Pamfile 2018: Tudor Pamfile, *Mitologia poporului român*, București, Editura SAECULUM I.O.
- Voronca 1998: Elena-Niculiță Voronca, *Datinile și credințele poporului român. Adunate și așezate în ordine mitologică*, Colecția Mythos, volumul 2, București, Editura SAECULUM I.O.